
A helyreállító igazságszolgáltatás jövője a társadalmi bíraskodás tapasztalatai és az európai uniós elvárások tükrében

Görgényi Ilona*

A hatályos Büntető Törvénykönyvünk¹ elfogadásának évében, 2012-ben került kihirdetésre az Európai Parlament és a Tanács *2012/29/EU irányelve* a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról (a továbbiakban: EU irányelv). Szembetűnő változás, hogy a bűncselekmény elszenvetőjének meghatározása a kerethatározathoz képest kibővült a közvetlenül bűncselekmény következtében életét veszített személy azon családtagjaival, akik e személy elhalálása folytán sérelmet szenvedtek, azaz a közvetett áldozatokkal.² S az irányelv címének és tartalmának hivatalos magyar fordításában is az áldozat megjelölés szerepel (a kerethatározatban a sértett). Az EU irányelv preambuluma tartalmazza továbbá a helyreállító igazságszolgáltatás körébe tartozó szolgáltatások közül nevesítve nem csak az áldozat és az elkövető közötti *közvetítést* (mediációt) hanem példálódzva a *családi csoportkonferenciát* és az *ítélkező köröket* is (46. pont).

1. A resztoratív igazságszolgáltatás fogalma az EU irányelvben

Az *új terminológia* kialakulásával párhuzamosan, az *1970-es évektől*³ beszélhetünk a helyreállító igazságszolgáltatás újkoráról. Több mint négy évtizedes múltra tekint vissza az újjászületett resztoratív programok története. Az 1970-es években kezdődött az áldozat-elkövető kiegyezési programok (victim-offender reconciliation

* Egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék.

¹ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

² 2012/29/EU irányelv 2. cikk (1) bek. a) pont

³ Adolfo Ceretti – Grazia Hannozi: Restorative Justice. Theoretical Aspects and Applied Models. In: International Association of Penal Law, International Society for Criminology, International Society of Social Defence and Humane Criminal Policy, International Penal and Penitentiary Foundation: Offenders and Victims: Accountability and Fairness in the Justice Press. Contribution to the Tenth UN Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders. A/CONF. 187/NGO.1, 58. o.

programs) alkalmazása Kanadában, Angliában és más országokban. Új-Zélandon és Ausztráliában pedig új típusú helyreállító programok kialakítására is sor került.⁴

Azonban nem beszélhetünk a resztoratív igazságszolgáltatás háttérében levő egyedüli mögöttes teóriáról, mint ahogyan a modellek is a legkülönbözőbb formában bukkantak fel és fejlődtek az elmúlt évtizedekben.

Az EU irányelv a 2001/220/IB tanácsi kerethatározatot váltotta fel 2015. november 16 napjával. Ez utóbbiban a mediáció fogalma szerepelt, míg a jelenleg irányadó európai uniós normák között a *helyreállító igazságszolgáltatás* definiálása található: *olyan eljárásról van szó, amelynek keretében az áldozat és az elkövető – önkéntes beleegyezésük esetén – pártatlan harmadik fél segítségével aktívan részt vehet a bűncselekmény kapcsán felmerülő kérdések rendezésében.*⁵

Ezen fogalmi körülírásban a „resztoratív eljárás” meghatározásának alapja – a büntető ügyekben történő resztoratív igazságszolgáltatási programok alkalmazásának alapelveiről szóló, 2002/12. ECOSOC határozattal elfogadott ENSZ-dokumentumhoz⁶ (korábban deklaráció-tervezethez) hasonlóan – a *Tony Marshall* alkotta definíció, miszerint: *a resztoratív igazságszolgáltatási eljárás során „az adott bűncselekményben érdekelt valamennyi fél együttműködik abban, hogy kollektíve foglalkozzanak a bűncselekmény következményeivel és a jövőbeni implikációkkal”.*⁷

A Tony Marshall alkotta fogalmat tekintették kiindulópontnak a „Helyreállító igazságszolgáltatásról” szóló kézikönyv⁸ megalkotásakor is. A meghatározást többen szűknek találták. Később e fogalom kiegészítését és a három pillér megjelölését, azaz az áldozat, az elkövető és az érintett közösség nevesítését javasolták. Egyes értelmezések szerint kérdés, hogy a fogalom megkívánja-e a resztoratív eredményt, amely nincs definitíve körülírva a Marshall-féle meghatározásban, s nincs utalás a helyreállításra sem, amely alapvető elem. Más értelmezés kimenete az, hogy a „bűncselekmény következményei” magukban foglalják a kár materiális megtérítését, az áldozat szükségleteinek figyelembevételét, továbbá az áldozat és az elkövető, valamint azon közösség közötti valamennyi konfliktus feloldását, amelyhez tartoznak.⁹

Álláspontom szerint kritikaként fogalmazható meg az irányelv definíciójával kapcsolatban, hogy – bár annak a preambuluma szerint a „bűncselekmény a társadalom ellen elkövetett rossz, valamint az áldozatok egyéni jogának megsértése is egyben”¹⁰, de – a helyreállító igazságszolgáltatás fogalmi

⁴ Irvin Waller: *Crime Victims: Doing Justice to their support and protection*. HEUNI, Helsinki, 2003, 30. o.

⁵ 2012/29/EU irányelv 2. cikk (1) bek. d) pont

⁶ Basic Principles the Use of Restorative Justice Programmes in Criminal Matters, ECOSOC Resolution 2002/12

⁷ Tony Marshall: *The Evolution of Restorative Justice in Britain*. European Journal on Criminal Policy and Research, 1996, No. 4. 37. o.

⁸ Restorative Justice Handbook Working Party on Restorative Justice. New York, 1998. 13. o.

⁹ Adolfo Ceretti, Grazia Mannozi: Restorative Justice. Theoretical Aspects and Applied Models. In: International Association of Penal Law, International Society for Criminology, International Society of Social Defence and Humane Criminal Policy, International Penal and Penitentiary Foundation: *Offenders and Victims: Accountability and Fairness in the Justice Press*. Contribution to the Tenth UN Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Vienna 10-17 April, 2000, 59. o.

¹⁰ 2012/29/EU irányelv Preambulum 9. pont

körülírásában nevesítve a felek szerepelnek, azaz az áldozat és az elkövető, és nem kerül említésre, s ezáltal hangsúlyozásra a közösség, illetve az azon belüli megbékélés.

Egyetértünk a helyreállító igazságszolgáltatás *John Braithwate* általi meghatározásával, miszerint annak lényege „az áldozatok, az elkövetők és a közösségek resztorációja”.¹¹ Egyrészt a resztoratív igazságszolgáltatás valójában újjászületett helyreállító igazságszolgáltatás, hiszen hasonló megoldások (például *compositio*) a közösségre is alapozottan évszázadokig ismertek voltak hazánkban és más európai országokban. Másrészt az elkövető általi jóvátétel történhet mind az áldozatok irányába, mind a közösség felé.

Howard Zehr is a resztoratív igazságszolgáltatást már negyedszázada olyan modellként definiálta, amelyben „az áldozat, az elkövető és a közösség azokat a megoldásokat keresik, amelyek elősegítik a helyreállítást, a kiegyezést és a megnyugvást.”¹² S lényegében e meghatározást fogadta el később a négy releváns nemzetközi szervezet, köztük a Nemzetközi Büntetőjogi Társaság is.¹³

Másik megjegyzés az irányelvel kapcsolatban, hogy annak preambuluma a helyreállító igazságszolgáltatás körébe tartozó formák közül, példálózóan tartalmazza az áldozat és az elkövető közötti közvetítést, valamint a családi csoportkonferenciát és az ítélkező köröket.¹⁴ Jövőbe mutató annak hangsúlyozása, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás leggyakoribb formáján, a mediáción kívül további informális eljárások léteznek.

Megjegyzendő azonban, hogy az új-zélandi modellből kialakult második formát, a konferenciamódszert tekintve egyaránt használatos „a családi csoportkonferencia”¹⁵ és „a családi döntéshozó csoport”¹⁶ is. Továbbá más konferenciamodellek is ismertek, így a *Wagga Wagga*, *Real Justice*. Ami pedig a körmodelleket illeti, többféle létezik, így például az ítélkező körökön¹⁷ túlmenően a békítő körök, stb.¹⁸

¹¹ John Braithwate: *Restorative Justice: Assessing Optimistic and Pessimistic Accounts*. In: *Crime and Justice. An Annual Review of Research* (ed.: Michael Tony) The University of Chicago Press, Volume 25, 1999, 6. o.

¹² Howard Zehr: *Changin Lenses. A New Focus for Crime and Justice*. Herald Press, 1990, 181.o.

¹³ „The term Restorative Justice describes a phenomenon which is very wide in scope and contents. Restorative Justice involves the victim, the offender and the community in a search for solutions which promote repair, reconciliation and reassurance.”. In: *International Association of Penal Law. International Society for Criminology, International Society of Social Defence and Humane Criminal Policy, International Penal and Penitentiary Foundation: Contribution to the Tenth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders. Offenders and Victims: Accountability and Fairness in the Justice Process. Topic 4. ont he provisional Agenda of the Tenth United Nations Congress, Vienna, 10-17, April, 2000. A/CONF. 187/NGO. 7-8. o.*

¹⁴ 2012/29/EU irányelv, Preambulum 46. pont, hasonlóan: DG Justice Guidance Document related to the transposition and implementation of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council, 32. o.

¹⁵ Az angol nyelvű szakirodalomban: family group conferencing (FGC)

¹⁶ Az angol nyelvű szakirodalomban: family group decision making (FGDM)

¹⁷ Csemáné Váradi Erika, Jánosi Andrea: Alternatív konfliktuskezelési modellek Kanadában, különös tekintettel az ítélőkörök működésére. *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica*, Tomus XXXII. Miskolc University Press, Miskolc, 2014, 263-272. o.

¹⁸ Hennessey Hayes, Tara Renae McGee, Helen Runter, Michael John Cerruto: *Agreements in Restorative Justice Conferences*. *The British Journal of Criminology* Vol.54 No.1, 2014, 111. o.

2. Mi fán terem a konferencia modell és a körmodell?

A resztoratív igazságszolgáltatás formáit illetően három fő típus alakult ki: a mediáció, az ún. „konferencia-beszélgetések” (family group conferencing, community conferencing) és az „ítélőkörök”, illetve „békítő körök” (sentencing circles, peacemaking circles).¹⁹ Európában alapvetően a mediációnak van kialakult gyakorlata. Földrajzilag az áldozat-elkövető mediáció típusok a kontinentális Európában, a „konferencia modellek” Új-Zélandon a legerterjedtebbek (a büntetéskiszabás előtt), míg a „körmodellek” inkább Kanadában jellemzőek.²⁰

A *konferencia modellek* lényegi jellemzője, hogy az elkövetőn és az áldozaton kívül részt vesznek az előbbi személyi kör támogatói és esetleg az áldozat segítői, valamint az érintett közösség képviselői is. A konferencia-beszélgetés facilitátor segítségével zajlik. Szélesebb körű, mint az áldozat-elkövető mediáció. A *családi csoport-konferenciákat* az 1980-as évek végén vezették be a családi konfliktusok kezelésére, illetve a veszélyeztetett gyermekek és a fiatalok bűnelkövetők számára,²¹ amelynek többféle formája alakult ki. A családi csoportkonferencia Új-Zélandon került kialakításra, az 1980-as évek végén,²² s általában a fiatalok elkövetők ügyeiben, arra figyelemmel, hogy életükben különösen fontos szerepet tölt be a család. Az áldozat vagy képviselője és az elkövető találkoznak az elkövető tágabb értelemben vett családjának tagjaival, az áldozat segítőivel és az igazságszolgáltatási hatóság képviselőivel, semleges helyen, egy független közreműködő (facilitator) jelenlétében. Miután mindenkinek lehetősége volt

¹⁹ „Restorative processes may include mediation, conciliation, conferencing and sentencing circles”. In: Declaration of Basic Principles on the use of restorative justice programmes in criminal matters. 1/2 pont; „Restorative Justice includes not only mediation, but also, among others: community service, compensation, restitution, family group conferencing” In: International Association of Penal Law, International Society for Criminology, International Society of Social Defence and Humane Criminal Policy, International Penal and Penitentiary Foundation: Offenders and Victims: Accountability and Fairness in the Justice Process. 8. o.; „Restorative Justice measures include victim-offender mediation, family group conferencing and sentencing circles” In: Robert E. Mackay: Restorative Justice and the Children’s Hearings – A proposal. European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice. 2003. Vol. 11/1, 1. o.; hasonlóan: Joanna Shapland: 2003, 197. o., Daniel W. Van Ness: Proposed Basic Principles on the use of Restorative Justice: Recognising the Aims and Limits of Restorative Justice. In: Andrew von Hirsch, Julian v. Roberts, Anthony Bottoms, Kent Roach, Mara Schiff (eds.): Restorative Justice and Criminal Justice. Competing or Reconcilable Paradigms? Hart Publishing, 2003, 157. o., Daniel Van Ness, Allison Morris, Gabrielle Maxwell: Introducing Restorative Justice. In: Allison Morris, Gabrielle Maxwell (eds.): Restorative Justice for Juveniles Conferencing, Mediation and Circles. Hart Publishing. 2001. 6-9. o.

²⁰ Discussion Paper: Draft Principles of Best Practice for Restorative Justice Processes in the Criminal Court, 4. o. http://www.justice.govt.nz/pubs/reports/2003/restorative_justice/discussion-paper.html, 2017.02.06.

²¹ Guidance for the development of effective restorative practice with young offenders. Youth Justice Board, United Kingdom. 15 April 1999, 6. o.; Lovas Zsuzsa, Herczog Mária: Mediáció avagy a fájdalommentes konfliktuskezelés. Budapest, Múzsák Kiadó, 1999, 124-125. o.; Fehér Lenke: Az áldozatok jogai és az áldozat-segítő szervezetek. In: Fehér Lenke-Forrai Judit: Prostitúció, prostitúcióra kényszerítés, emberkereskedelem. Nőképviselési Titkárság, 1999, 80. o.

²² James Dignan: The Crime and Disorder Act and the Prospects for Restorative Justice. Criminal Law Review, 1999, 56. o.; Allison Morris, Lorraine Gelsthorpe: Something Old, Something Borrowed, Something Blue, but Something New? A Comment on the prospects for restorative justice under the Crime and Disorder Act 1998. Criminal Law Review, 2000, 20. o.

véleménynyilvánításra, – az elkövető kivételével és családjának esetleges kivonásával – valamennyien részt vesznek egy cselekvési terv kialakításában, a fiatalok személy viselkedésének megváltoztatása érdekében. Új-Zélandon a bíróság általi döntés meghozatala a konferencia-beszélgetésre és annak eredményeire alapozva történik.²³ A közösség kiterjedt részvétele miatt ez a forma tekinthető leginkább resztoratív igazságszolgáltatásnak.

A családi csoportkonferenciához igen hasonlít a *Resztoratív konferencia* (restorative conferencing), de abban különbözik, hogy az elkövetőnek nincs lehetősége arra, hogy magán-megbeszélést folytasson a családjával. A tágabb értelemben vett családtagok jelenléte nem jellemző, de a tanár vagy a szociális munkás bevonható az eljárásba. Ezért rövidebb időt igényel a lefolytatása.²⁴

A *körmodellek* jellemzően Kanadában fejlődtek ki, s elsődlegesen a súlyos ügyekre koncentrálnak. Lényege, hogy mind az áldozat, mind az elkövető, s mindkét személyi kör támogatói, továbbá az igazságszolgáltatás képviselője (bíró, ügyész, védő, rendőr) és mindazok részt vesznek a resztoratív programban a közösség részéről, akik a bűncselekmény által érintettek.²⁵

Az elkövető és a sértett közötti párbeszédként jellemezhető mediációhoz képest a közösségi rendfenntartást is szolgáló konferencia modellek és a körmodellek esetén csoportos eljárásról van szó, amelybe a közösség képviselőin túlmenően segítő szakemberek, az elkövető és az áldozat támogatói is be vannak vonva.

Az amerikai kontinensen és az Új-Zélandon, Ausztráliában élő őslakosok körében alkalmazott konfliktus-megoldási módszer felfedezésével és címkézésével kerültek be a fenti modellek a helyreállító igazságszolgáltatás eszköztárába, majd az EU irányelvbe. Magyarországon az őslakosok kultúrája helyett a büntetőjog-történeti megoldásainkra tekinthetünk vissza.

3. A társadalmi bíraskodás, mint a helyreállító igazságszolgáltatás előképe

Magyarországon az 1955. évi 17. sz. törvényerejű rendelettel a kihágások jelentős részét dekriminalizálták, a másik köre pedig bűncselekmény maradt, s az egységes büntett-fogalomra figyelemmel azonos körbe kerültek a legsúlyosabb

²³ Good Practice Guidelines for Restorative Work with Victims and Young Offenders. Youth Justice Board for England and Wales. International Victimology Website. 2-3. o.

²⁴ Good Practice Guidelines for Restorative Work with Victims and Young Offenders. 3. o.

²⁵ Paul McCold elsősorban aszerint tesz különbséget a helyreállító igazságszolgáltatás formáit illetően, hogy az „teljesen”, „többnyire” vagy csak „részben” resztoratív, arra figyelemmel, hogy az elkövető, az áldozat és a közösség együttesen vagy csak kettő avagy esetleg egy személyi kör van bevonva a három pillérből a konfliktus feloldásba. Az elkövető és az áldozat közötti mediációt a „két pilléres” második csoportba sorolja, mert nem jellemző a közösség bevonása. Az első csoportba tartozónak, vagyis teljesen resztoratívnak tekinti a valamennyi érdekelt fél, azaz az áldozat, az elkövető és a közösség részvételével történő „családi csoportkonferenciát”, a „közösségi konferenciát” és a „békítőkörök”-et. Részletesebben: Real Justice Forum, a conferencing and restorative practices newsletter (issue 10), 2001, 1. o.; Paul McCold, Ted Wachtel: In Pursuit of Paradigm: A Theory of Restorative Justice. Restorative Practices Forum. August 12, 2003, 3. o. <http://fp.enter.net/restorativepractices/rjsurvey.pdf> 2017.02.06.

bűncselekményekkel. A csekélyebb súlyú bűncselekmények miatti felelősségre vonás eltérő rendje iránti igény a büntető igazságszolgáltatás differenciálásához vezetett, s mind hazánkban, mind a más szocialista országokban létrehozták a büntető igazságszolgáltatás fórumainak felváltása vagy kiegészítése céljából a társadalmi bíróságokat. A fórumdifferenciálás megvalósulásának egyik közös módja tehát a szocialista országokban a társadalmi bíráskodás kialakítása volt, de annak jogi alapja és az elbíráható bűncselekmények jogi megítélése országonként eltérést mutatott.²⁶

Hazánkban a társadalmi bíróság létrehozását, szervezetét és működését az 1041/1956. MT-SZOT határozat, majd pedig továbbfejlesztett formában az 1962. évi 24. sz. tvr., valamint a 14/1962. (XII. 16.) IM sz. rendelet szabályozta. A Btá. (1950. évi II. tv.), illetve a Btk. (1961. évi V. tv.) nem tartalmazott – az egységes büntett-fogalomra figyelemmel a büntetté vált egyes korábbi kihágások körülírásán túlmenően – idevágó rendelkezéseket, s a Be. (az 1966. évi 16. sz. tvr-rel módosított és kiegészített 1962. évi 8. sz. tvr.) is csupán az áttétel módját és idejét határozta meg. Később a Btk.-t módosító és a vétség-kategóriát újra bevezető 1971. évi 28. sz. tvr. (Bn.) 82. §-a alakította ki a vétségek fegyelmi útra utalásával kapcsolatosan a Btké.-be illesztett szabályt. Más közép-kelet-európai országokban a társadalmi bíróság elé vihető, illetőleg utalható bűncselekményekkel és a vonatkozó eljárásokkal kapcsolatos szabályokat részben a büntetőjogi és a büntető eljárásjogi kódexek tartalmazták. Magyarországon a társadalmi bíróságnak általános jelleggel minden olyan állami vállalatnál és egyéb állami gazdálkodó szervnél (közös névvel: vállalatnál) működnie kellett, amely 100-nál több dolgozót foglalkoztatott. S kivételesen olyan vállalatnál is létrehozható volt, ahol a dolgozók száma nem haladta meg a 100 főt, ha ott szakszervezeti bizottság működött, amely megszervezte és ellenőrizte a társadalmi bíráskodást.

A *társadalmi bíráskodás* és a büntető ügyekben történő resztoratív igazságszolgáltatás közötti hasonlóságot jól tükrözi, hogy a Btk. rendelkezései szerint meghatározott bűncselekmények miatt az eljárást a társadalmi bíróságok, mint békéltető bíróságok előtt kellett megkezdeni. A békéltetés eredménytelensége esetén a társadalmi bíróság érdemben döntött, s az intézkedések mellett állandó lehetőségként szerepelt a kártérítésre kötelezés, a kárt okozó cselekmények esetén.²⁷

A *társadalmi bíróság elé utalt ügyek* közül két ügycsoport igényel – témánk szempontjából – kiemélést. *Egyrészt* az *ügyész* vagy a *bíróság* által elbírálásra áttett kisebb jelentőségű bűncselekmények, így különösen a társadalmi tulajdon és a személyek javai ellen a munkahelyen elkövetett kisebb súlyú büntettek (például lopás, sikkasztás, csalás, hűtlen kezelés, orgazdaság, jogtalan elsajátítás, szándékos vagy gondatlan rongálás, hanyag kezelés, stb.), a garázdaság, a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés, a jogtalan használat és az

²⁶ Szabóné Nagy Teréz: A szocialista büntető igazságszolgáltatás egységesítése és differenciálása. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1974, 79-80. o.

²⁷ Szabóné Nagy Teréz 1974, 87., 91., 95. o.; Horváth Anna: A társadalmi tulajdont sértő cselekmények bíróságon kívüli elbíráása az egyes európai szocialista országokban. Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézete. Budapest, 1969. 11., 24., 26., 58., 83., 100. o.

önbíráskodás, amelyek esetében az okozott sérelem nagysága és az elkövetés módja nem tette szükségessé a büntetőeljárás lefolytatását.²⁸ Arra nézve, hogy milyen bünteteket lehetett elbírálás céljából a társadalmi bíróság elé utalni, az 1962. évi 24. sz. tvr. 10. §-a nem taxatív, hanem csak példálódzó felsorolást tartalmazott. A kapcsolódó magyarázat szerint: „Kisebb súlyúnak minősítendő a cselekmény általában akkor, ha a kár csekély, továbbá az elkövető személyi körülményei, a bűncselekmény elkövetésének indítékai, az elkövetés módja és más, egyéb körülmények ezt nem zárják ki.”²⁹ Azaz nem voltak felsorolva mindazon körülmények, amelyek az ügyészt vagy a bíróságot az ügy áttételére készítették, s a fentiekben idézett tvr. 10. §-a is csak kiemelte az irányadó körülmények közül a sérelem nagyságát, illetve az elkövetés módját, majd iránymutatásul tartalmazta a nem taxatív felsorolást.³⁰ *Másrészt* pedig kizárólagosan a társadalmi bíróság elé tartozott annak elbírálása, ha a vállalat dolgozója egy másik dolgozó ellen becsületsértést, rágalmazást vagy könnyű testi sértést követett el.³¹

A magyar *társadalmi bíráskodás* esetében, a becsületsértés, a rágalmazás vagy a könnyű testi sértés miatt indult bűnügyben a társadalmi bíróságnak már a tárgyalás elején meg kellett kísérelnie, hogy az ügyet *békéltetéssel* intézze el. Ennek során felszólíthatta a dolgozót, hogy a sértettől *kérjen bocsánatot* és *az okozott kárt térítse meg*.³² Elvárás volt, hogy a társadalmi bíróság a tárgyalás elején igyekezzék meggyőzni a feleket az ügy békés elintézésének lehetőségéről. Rá kellett mutatni a bűncselekmény elkövetője felé a magatartásának helytelenségére, a sértett felé pedig arra, hogy a megbánás, az önként felajánlott elégtételadás (bocsánatkérés, az okozott kár megtérítése) többet jelenthet, mint az okozott sérelem adminisztratív úton történő orvoslása. Különösen abban az esetben, ha a megbánás tanúsítása őszinte volt, s az okozott sérelmet az elkövető már korábban is jóvá kívánta tenni. A megbékélésnek azonban önkéntes elhatározáson kellett alapulnia.³³ A kártérítés mértékét illetően az elvárás az volt, hogy „a károkozó körülmény folytán a károsult vagyonában beállott értékcsökkenést és az elmaradt vagyoni előnyt kell megtéríteni, ideértve azokat a költségeket is, amelyek a károsultat ért hátrány csökkentéséhez vagy kiküszöböléséhez vezettek.”³⁴ Egyébként a társadalmi bíróság kizárólagos hatáskörébe tartozott az ugyanazon vállalat dolgozói között felmerült 1000 Ft-ot meg nem haladó anyagi természetű vitás ügyek intézése is, s a társadalmi bíróságnak elsődlegesen arra kellett törekednie, hogy az érintett személy *önként vállalja a teljesítést*. Hajlandóság hiányában pedig a társadalmi bíróság arra kötelezte, hogy az igényét érvényesítő dolgozónak járó *penzösszeget* fizesse meg, vagy *megfelelő szolgáltatást* teljesítsen. A társadalmi bíróság előtt, a tárgyalás során a felek – anyagi természetű vitás ügyben – *egyezsége*t is köthettek, s ekkor

²⁸ 1962. évi 24. sz. tvr. 7. § b.) pont és 10. §

²⁹ SZOT elnökségi határozat; Társadalmi bíróságok kézikönyve (szerk.: Posta Gyula). Táncsics Kiadó, Budapest, 1963, 31. o.

³⁰ SZOT elnökségi határozat; Társadalmi bíróságok kézikönyve, 30. o.

³¹ 1962. évi 24. sz. tvr. 7. § c.) pont és 11. §; Társadalmi bíróságok kézikönyve, 59. o.

³² 1962. évi 24. sz. tvr. 22. § /1/ bek.

³³ Társadalmi bíróságok kézikönyve, 60. o.

³⁴ Társadalmi bíróságok kézikönyve, 44. o.

ennek megfelelő határozatot kellett hozni. Az érintett személyt a társadalmi bíróság ilyenkor is kötelezte, de az egyezség szerinti teljesítésre.³⁵ Amennyiben a becsületsértés, a rágalmazás vagy a könnyű testi sértés miatt indult eljárásban a társadalmi bíróság által megkísérelt békéltetés nem vezetett eredményre, a pénzbírság kiszabása mellett *kártérítésre kötelezésnek* is helye volt. Továbbá a társadalmi bíróság célszerűségi okból elrendelhetette, hogy az elkövető *a megrongált dolgot saját munkájával hozza helyre* (például a megrongált kerítés megjavítása vagy megjavíttatása), az 1000 Ft-ot el nem érő összeghatárra is figyelemmel.³⁶ Ilyen célszerűségi ok állt fenn akkor is, ha a dolgozók verekedtek, és közben betörték az ablakot, s ekkor kötelezni lehetett őket a *helyreállításra*.³⁷ „ A kárért felelős személy kötelezhető volt az *eredeti állapot helyreállítására*, ha pedig ez nem volt lehetséges, vagy ha a károsult a helyreállítást alapos okból nem kívánta, köteles volt *a kárt pénzben megtéríteni*. A kár továbbá *természetben is megtéríthető* volt, ha a körülmények ezt indokolták, például akkor, ha a kártérítés tárgyát a károkozó maga is termelte vagy az egyébként rendelkezésre állt.”³⁸

A *társadalmi bíráskodással* kapcsolatban kialakult ellenérzés az 1960-as évek közepétől felerősödött, s a problémák és ellentmondások kerültek előtérbe. A büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvényben (Be.) a vonatkozó rendelkezések részletezettségének csökkenése az egyéb jogi szabályozás fogyatékoságaival együtt tovább növelték az alkalmazással kapcsolatos bizonytalanságot.

A társadalmi bíráskodásnak az 1975. évi 24. sz. tvr.-rel történt újraszabályozása, a tvr. 9. §-a kifejezetten megtiltotta, hogy a nyomozó hatóság, illetve a bíróság a bűncselekmény elbírálását a társadalmi bírósághoz tehesse át. E rendelkezés következtében végérvényesen megszűnt a büntető ügyek társadalmi bírósági útra terelésének lehetősége.³⁹

Katona Géza összegzése szerint a társadalmi bírósághoz áttételre a nyomozásmegtagadásokhoz és nyomozásmegszüntetésekhez kapcsolódva évi 100-120 esetben került sor. Ettől lényegesen nagyobb számban tették át az ügyeket a fegyelmi hatósághoz: nyomozásmegtagadás esetén 400, nyomozásmegszüntetés esetén pedig 600-800 esetben. Az 1970-es évek első felében évente 10.000-11.000 esetben alkalmazták a büntető útról történő elterelési formákat, ami az ismertté vált bűncselekmények 8-9 %-át tették ki.⁴⁰

A büntető ügyek társadalmi bírósági útra terelésének lehetősége az 1970-es évek közepére megszűnt, éppen akkor, amikor a büntető ügyekben történő mediáció lehetősége – az amerikai kontinens mintái alapján – Európa-szerte kivirágzott, s egyre nagyobb érdeklődés mutatkozott a közösségi igazságszolgáltatás iránt.

³⁵ Posta Gyula: Társadalmi bíróságok gyakorlata. Tánacsics Kiadó. Budapest, 1966, 78. o.

³⁶ 1962. évi 24. sz. tvr. 20., 21., 22. §-ai

³⁷ Posta Gyula 1966, 77. o.

³⁸ Társadalmi bíróságok kézikönyve, 43-44. o.

³⁹ A társadalmi bíróságokról szóló fenti 1975. évi 24. sz. tvr.-t, valamint a társadalmi bíróságok megalakításáról, szervezéséről és működéséről szóló 2/1976. (IV. 15.) SZOT irányelvet végül az Alkotmánybíróság 40/1991. (VII. 3.) sz. határozata semmisítette meg.

⁴⁰ Katona Géza: A büntető útról való elterelés múltjáról és jelenéről. Belügyi Szemle 1985/9. szám, 6. o. 1985, 6. o.

4. Összehasonlítási szempontok

Számos közös vonás, rokonítható jellemző mutatható ki a társadalmi bírászkodás és a helyreállító igazságszolgáltatás egyes formái között.

- a) A társadalmi bíróságokról szóló 1962. évi 24. sz. tvr. 1. §-ához fűzött magyarázat szerint a társadalmi bírászkodás „nevelőereje” elsősorban nem a tárgyalás során hozott intézkedésben rejlik, hanem magában az *eljárásban*.⁴¹ A helyreállító igazságszolgáltatásnak is a lényege annak *eljárás* jellege.
- b) A társadalmi bírászkodás *célja* az volt, hogy a megtévedt dolgozók belássák a hibáikat.⁴² A helyreállító igazságszolgáltatásnak is az az egyik előnye, hogy az elkövető szembesülhet a tetteivel és annak következményeivel, s ez kihat a felelősségérzetére. A Be. szerint a „közvetítői eljárás *célja*, hogy a bűncselekmény következményeinek jóvátételét és a gyanúsított jövőbeni jogkövető magatartását elősegítse.”⁴³
- c) Hasonlóan a fentiekben kifejtettekhez, a magyar mediációs eljárásra akkor kerülhet sor, ha az *ügyész* az ügyet – a gyanúsított vagy a sértett indítványára, illetve önkéntes hozzájárulásukkal az eljárás legfeljebb hat hónapra történő felfüggesztése mellett – közvetítői eljárásra utalja,⁴⁴ vagy esetleg a *bíróság* így jár el. Más országokban is lehetőség van arra, hogy a mediációs eljárásra történő elterelésről a *bíró* döntsön.
- d) Ami a *bűncselekményi kört* illeti, a társadalmi bírászkodásra utalt bűncselekményekhez képest, amelyek nem taxatív felsorolással kerültek kijelölésre, a jelenlegi közvetítői eljárásra nagyobb számú bűncselekmény és súlyosabb büntetési tétellel fenyegetett is terelhető. Nevezetesen, az élet, testi épség és az egészség elleni, az emberi szabadság elleni és az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni, a közlekedési, a vagyon elleni, illetve a szellemi tulajdonjog elleni, ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekmény miatt kerülhet sor, további feltételek fennállása esetén.
- e) A társadalmi bírászkodás rendszerében a megtévedt dolgozónak a legközelebbi munkatársai, az üzem kollektívája előtt kellett számot adnia az általa elkövetett cselekményről, s azok mondtak felette ítéletet, akikkel együtt dolgozott (speciális prevenció).⁴⁵ A generális preventív hatás érdekében a társadalmi bíróság olyan ügyekben döntött, amelyeknek társadalmi elbírálása különösen alkalmas volt a felelősségre vont személy és a többi dolgozó nevelésére.⁴⁶ Továbbá a szakszervezeti bizottságnak gondoskodnia kellett arról, hogy a vállalat dolgozói a társadalmi bíróság tárgyalásán minél nagyobb számban jelen legyenek, másrészt a társadalmi

⁴¹ A Szakszervezetek Országos Tanácsa Elnökségének 56/1962. (X. 21.) sz. határozata a társadalmi bíróságok megalakításáról, szervezéséről és működéséről (a továbbiakban: SZOT elnökségi határozat)

⁴² Társadalmi bíróságok kézikönyve, 5. o.

⁴³ Be. 221/A.§ (2) bek.

⁴⁴ A 2006. évi LI. törvénnyel módosított, a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 221/A. § /3/ bek., 263.§ /4/ bek., 266. § /3/ bek. c. pont

⁴⁵ SZOT elnökségi határozat; az 1962. évi 24. sz. tvr. 1. §-ához fűzött magyarázat

⁴⁶ 1962. évi 24. sz. tvr. 7. §

bíróság elnöke beszámolt a vállalat dolgozóinak a bíróság működéséről és az ennek során szerzett tapasztalatokról.⁴⁷ Úgy tűnik, – írta *Békés Imre*, – mintha „a társadalmi bíraskodás (és az 1956. 11. tvr.-ben szabályozott fegyelmi eljárás) nem a bűncselekmény elkövetésének a tényén, hanem éppen a bűncselekmény elkövetése megelőzésének az óhaján alapulna”.⁴⁸ A helyreállító igazságszolgáltatás Európában legelterjedtebb formájára, a mediációra és annak speciálpreventív hatására fókuszálva megállapítható, hogy hazánkban nagyfokú eredményesség tapasztalható.

- f) A társadalmi bíróságok nevelési céljukat azáltal érthették el, hogy „a dolgozó a munkatársai előtt szégyenkezik az elkövetett cselekménye miatt”.⁴⁹ E célkitűzés és a negyedszázad múltával, az ausztrál *John Braithwaite* által kimunkált *reintegratív szégyenelmélet* közötti párhuzam szembetűnő, a resztoratív igazságszolgáltatás gondolatisága jegyében.⁵⁰ Braithwaite megközelítése szerint kétféle szégyen létezik. Az egyik a stigmatizációt eredményező szégyen, a másik pedig a *reintegratív szégyen*. Ez utóbbi a tettet ítéli el. „A reintegratív szégyenítés során a közösség kifejezi a tett által kiváltott rosszállását, de ezután megtörténhet a megbocsátás, a visszafogadás rítusa. Hatását tekintve ott és akkor hatékony, ahol és amikor azt az elkövető számára fontos emberek fejezik ki, és ők azok is, akik visszafogadják.”⁵¹ Braithwaite szerint a büntető igazságszolgáltatás során megteremthető a szégyen-elméletre alapozott helyreállító igazságszolgáltatás. Az Európa Tanácsnak a büntető ügyekben történő mediációról szóló R(99) 19. sz. ajánlása szerint a mediátornak mindig szem előtt kell tartania a felek méltóságát (V/26. pont), s hasonlóan a társadalmi bíróságoknak a nevelési célt nem a megszegyenítés révén kellett elérniük.⁵²
- g) A védő jelenlétére a társadalmi bírósági eljárásban indokolt esetben volt lehetőség, ha közreműködésére az ügy jellege és jelentősége miatt szükség volt. Az egyes esetekben a társadalmi védőt –, ahogyan a társadalmi vádlót is – a felelősségre vonandó dolgozó munkatársai maguk közül jelölhették ki.⁵³ A büntető ügyekben történő mediáció során – az Európa Tanács R(99) 19. sz. ajánlása értelmében – a feleknek biztosítani kell a jogi segítséghez való jogot, a kiskorúaknak pedig a szülői segítség igénybe vételét (III/8. pont). A mediáció általában a felek és a mediátor részvételével zajlik, bár

⁴⁷ SZOT elnökségi határozat; az 1964. évi 24. tvr. 9. §-ához fűzött magyarázat; az 1964. évi 24. sz. tvr. 6. § /3/ bekezdése

⁴⁸ Békés Imre: A büntetőjogi felelősség helyettesítésének egyes elvi kérdései a magyar büntetőjogban. Jogtudományi Közlöny 1961. október. 513. o.

⁴⁹ SZOT elnökségi határozat; az 1962. évi 24. sz. tvr. 1. §-ához fűzött magyarázat

⁵⁰ John Braithwaite: *Crime, shame and reintegration*. Cambridge University Press. 1999. A monográfiáról magyar nyelvű recenziót írt Hullai Bernadett: Van-e létjogosultsága a büntetőjogban a szégyennek? Jogtudományi Közlöny 2005/7. szám 359-362. o.; a reintegratív szégyen-elméletéről (*reintegrative Shaming Theory*) továbbá John Braithwaite: *Restorative Justice and Responsive Regulation*. Oxford University Press, 2002, 74-95. o.

⁵¹ Hullai Bernadett: Van-e létjogosultsága a büntetőjogban a szégyennek? Jogtudományi Közlöny 2005/7. szám, 360. o.

⁵² SZOT elnökségi határozat, Társadalmi bíróságok kézikönyve, 8. o.

⁵³ 1962. évi 24. sz. tvr. 17. § /4/ bek.; Társadalmi bíróságok kézikönyve, 110. o.

nem kizárt esetleg más személy (például családtag) részvétele a közvetítői eljárásban, de csupán megfigyelőként, míg a resztoratív igazságszolgáltatás egyéb formáinál, például a konferencia-modellek esetén nemcsak megjelenhetnek, hanem aktívan részt is vehetnek a találkozásokon.⁵⁴

- h) Mindkét megoldás keretében közös kulcsszó a *közösség*. Általában a resztoratív igazságszolgáltatás céljának tekintik, hogy a közösségi érzések hangsúlyozásra kerüljenek és a közösség érdekei is elismerést nyerjenek, s fontosnak tartják az elkövető közösségbe történő visszailleszkedését is. *Békés Imre* is abban látta a társadalmi bíróság működésének jelentőségét, hogy mögötte áll az a közösség, amelyhez a büntett elkövetője tartozik.⁵⁵
- i) A társadalmi bíróságok tagjai általában nem jogászok voltak, hanem a gazdasági szféra különböző területein különböző munkát végző személyek, akik adott esetben megkísérelték a békéltetést is. A határozathozatalt és a társadalmi bíróságok munkáját az állami szervek és vállalatok, a társadalmi szervezetek, valamint a szövetkezetek jogtanácsosai és jogi munkakört ellátó dolgozói voltak kötelesek segíteni.⁵⁶ A helyreállító igazságszolgáltatási eljárásban a jellemzően nem jogi végzettségű közvetítő személyeknek – az Európa Tanács és az ENSZ vonatkozó dokumentumai értelmében – a társadalom valamennyi rétegét reprezentálniuk kell, beleértve a nemeket, valamint az etnikai és kisebbségi csoportokat is, továbbá a helyi kultúra és a közösségek tekintetében megfelelő ismeretekkel kell rendelkezniük.⁵⁷
- j) Mediáció esetén, akár megegyezéssel zárul, akár sikertelen, a büntető ügy visszakerül az érdemi döntés végett a hagyományos büntető igazságszolgáltatás keretei közé, míg a társadalmi bíróság határozata megalapozott felülvizsgálati kérelem esetén kerülhetett a bírósági vizsgálódás körébe.⁵⁸ Az ügyészségnek a törvényességi felügyeleti jogkör gyakorlása során volt lehetősége a társadalmi bíróságok által hozott határozatok figyelemmel kísérésére.
- k) Közös jellemző a *ne bis in idem* elv érvényesülése, amelyet a társadalmi bíráskodással összefüggésben az 1962. évi 24. sz. tvr. 7. § /2/ bekezdése tartalmazott, miszerint „Ha a társadalmi bíróság a törvényes hatáskörében eljárva döntött, az ügyben más eljárásnak helye nincs”.⁵⁹ A sikeres mediációt követően is kizárt, hogy az elkövetővel szemben ugyanazon tények alapján ismét vádat emeljenek.⁶⁰

⁵⁴ Restorative Justice Handbook. Working Party on Restorative Justice. The Alliance of NGO s on Crime Prevention and Criminal Justice, New York, 1998, 11. o.

⁵⁵ Békés Imre 1961, 519. o.

⁵⁶ 1962. évi 24. sz. tvr. 33. § /1/ és /3/ bekezdés

⁵⁷ Recommendation No. R(99) 19 on mediation in penal matters, IV/22 pont; Declaration of the Basic Principles on the Use of Restorative Justice Programmes in Criminal Matters, IV/17. pont

⁵⁸ 1962. évi 24. sz. tvr. 28. §; 14/1962. (XII. 16.) IM rendelet a bíróság eljárásáról a társadalmi bírósági ügyekben

⁵⁹ Lásd továbbá: Posta Gyula 1966, 26-27. o.

⁶⁰ Recommendation No. R(99) 19 on mediation in penal matters, 17 pont; Declaration of the Basic Principles on the Use of Restorative Justice Programmes in Criminal Matters, annexed to the resolution 2002/12 by the Economic and Social Council, 14. pont

- l) Végül alapvető hasonlóság a büntető ügyekben történő helyreállító igazságszolgáltatás és a korábbi társadalmi bírászkodás között, hogy mindkét jogintézmény a *büntető útról elterelés (diverzió)* egy-egy megoldásaként fogható fel. S a büntető útról történő elterelési formák a bűncselekmények következtében elszenvedett sérelmek reparációját is szolgálják.⁶¹

5. Az európai uniós elvárások és a nemzetközi standardok

A helyreállító igazságszolgáltatással kapcsolatos szolgáltatások keretében igénybe vehető biztosítékokhoz való jogot az EU irányelv alábbi cikke deklarálja:

„12. cikk (1) A tagállamok bármely helyreállító igazságszolgáltatási szolgáltatás nyújtásakor az áldozatoknak a másodlagos és ismételt áldozattá válással, a megfélemlítéssel, valamint a megtorlással szembeni védelmét biztosító intézkedéseket hoznak. Az említett intézkedéseknek biztosítaniuk kell, hogy a helyreállító igazságszolgáltatási eljárásban való részvétel mellett döntő áldozat biztonságos és hozzáértő helyreállító igazságszolgáltatási szolgáltatásokat vehessen igénybe legalább az alábbi feltételekkel:

- a) helyreállító igazságszolgáltatási szolgáltatásokat kizárólag az áldozat érdekében, a biztonsági szempontokra is figyelemmel, és az áldozat szabad és tájékoztatáson alapuló beleegyezése alapján alkalmazzák, amely bármikor visszavonható;*
- b) a helyreállító igazságszolgáltatási eljárásban való részvételhez történő hozzájárulását megelőzően teljes körű és pártatlan tájékoztatást adnak az áldozatnak az eljárásról és annak lehetséges eredményeiről, valamint tájékoztatják az esetleges megállapodás végrehajtásának felügyeletére vonatkozó eljárásokról;*
- c) az elkövető elismerte az alapvető tényállást;*
- d) megállapodást csak önkéntesen lehet elérni, és az figyelembe vehető bármely további büntetőeljárás során;*
- e) a helyreállító igazságszolgáltatási eljárások során folytatott nem nyilvános megbeszélések titkosak, és azokat utólag sem hozzák nyilvánosságra, kivéve, ha a felek abban állapodnak meg, vagy ha jelentős közérdek miatt a nemzeti jog így rendelkezik.”*

A 12. cikk (1) bekezdésében rögzített biztosítékokhoz való joggal kapcsolatos európai uniós követelményeket célszerű összehasonlítani az ENSZ vonatkozó elvárásaival. Az utóbbiakat „A resztoratív igazságszolgáltatási programok büntető ügyekben történő alkalmazásának alapelvei”-ről szóló, 2002-ben ECOSOC határozattal elfogadott ENSZ dokumentum (korábban deklaráció tervezet) 23 alapelve tartalmazza.⁶²

⁶¹ Erdei Árpád: Az elterelés és a társadalom védelme. In: A társadalom védelme és a bűnözés megelőzése (szerk.: Vigh József). Nemzetközi tudományos konferencia anyaga (Visegrád, 1984. május 15-17.). Budapest, 1984, 245-246. o.

⁶² Basic Principles the Use of Restorative Justice Programmes in Criminal Matters, ECOSOC Resolution 2002/12

Az ENSZ megközelítésében *a resztoratív igazságszolgáltatási program minden olyan program, amely resztoratív eljárásokat alkalmaz és resztoratív eredmények elérésére törekszik* (1. alapelv). A helyreállító igazságszolgáltatás és a formális igazságszolgáltatás közötti különbség elsősorban a resztoratív eljárással, s nem annyira a resztoratív eredménnyel kapcsolatos, hiszen az utóbbi nem szükségképpen különböző a kétféle eljárásban. Az ENSZ dokumentumban egyrészt a resztoratív eljárás dominanciája érvényesül, másrészt annak fogalma - az EU irányelv szerinti helyreállító igazságszolgáltatás meghatározásához hasonlóan - szintén Tony Marshall alkotta resztoratív igazságszolgáltatás definícióján alapul, akinek a felfogásban a helyreállító igazságszolgáltatás lényege annak eljárási jellege, s ezen eljárás sikerét kollaboratív döntésnek tekinti.⁶³

Az ENSZ dokumentum szerint *a resztoratív eljárás minden olyan eljárás, amelynek során az áldozat és az elkövető, továbbá, amikor helyénvaló, bármely más személy vagy közösség tagja, akit érintett a bűncselekmény, aktívan együttműködik a bűnelkövetésből eredő következmények megoldásában, gyakran egy közreműködő segítségével* (2. alapelv). Kiemelendő, hogy ezen alapelv - hasonlóan az EU irányelvhez, de tíz évvel korábban - már rögzítette, hogy „resztoratív eljárásnak lehet tekinteni a mediációt (mediation) a kiegyezést (conciliation) a konferenciát (conferencing) és az ítélőköröket (sentencing circles).

Az EU irányelv a biztonságos és hozzáértő helyreállító igazságszolgáltatás biztosítása érdekében a következő követelményeket tartalmazza.

1. A helyreállító igazságszolgáltatás alkalmazásának feltétele a *szabad és tájékoztatáson alapuló beleegyezés* [12. cikk (1) bek. a. pont].

Az ENSZ elvárásai értelemben is szükséges a felek szabad és önkéntes hozzájárulása (7. alapelv), valamint az is, hogy sem az áldozat sem az elkövető nem kényszeríthető tisztességtelen eszközökkel arra, hogy részt vegyen a resztoratív eljárásban vagy annak következményei terheljék őket (13. irányelv c. pontja). A tisztességtelen eszközök alkalmazásáról van szó, amikor például a büntető igazságszolgáltatásban dolgozó alkalmazott olyan elkövetőt presszionál a részvételre, aki ártatlanságát hangsúlyozza, vagy az áldozatot az elkövető megfenyegeti, avagy korrumpálja azért, hogy kieroszakolja a részvételét. Továbbá mindkét irányból elvárás annak biztosítása, hogy a beleegyezés bármikor, azaz az eljárás bármely szakaszában visszavonható legyen.

2. A helyreállító igazságszolgáltatási eljárásban való részvételhez történő hozzájárulást megelőzően szükséges a *teljes körű és pártatlan tájékoztatás* nyújtása az eljárásról, s annak lehetséges eredményeiről és az esetleges megállapodás végrehajtásának felügyeletére vonatkozó eljárásról [12. cikk (1) bek. b. pont]. Hasonlóan, az ENSZ dokumentum is tartalmazza, hogy a feleket - a resztoratív eljárásban való részvételre vonatkozó beleegyezésüket megelőzően - részletesen tájékoztatni kell a jogaikról, az eljárás jellegéről, és a döntésük lehetséges következményeiről (13. irányelv b. pontja).

⁶³ Tony Marshall: Restorative Justice: An overview. Home Office Research Development and Statistics Directorate, London, 1999, 5. o.

3. Az EU irányelv szerint további követelmény, hogy *az elkövető elismerte az alapvető tényállást [12. cikk (1) bek.c. pont]*. Az *alapvető tényállás elismeréséhez* hasonlóan az ENSZ elvárása szerint is *egy adott ügy lényeges tényeit* kell elismernie az elkövetőnek, mint a resztoratív eljárásban való részvétel alapját (8. alapelv 1 mondat). Ezen utóbbi elv lényegében paralel megfogalmazása az Európai Tanács büntető ügyekben történő mediációról szóló R(99) 19.sz. ajánlás (továbbiakban: ET ajánlás) 14. pontjának. E követelmény az elkövető oldaláról implicite a bűnösség bizonyos mértékű beismerését jelentheti, de az nem tekinthető a bűnösség jogi értelmében vett elismerésének. Ezt tükrözi annak kinyilvánítása, miszerint „*az elkövető részvétele egy későbbi jogi eljárásban nem tekinthető úgy, mint a bűnösség beismerésének bizonyítéka*” (8. alapelv 2. mondat). Ebből az következik, hogy amikor az elkövető beleegyezett a resztoratív eljárásba, de az eredményre nem vezetett, a lefolytatásra kerülő eljárásban megilleti az ártatlanság vélelme.

4. Az EU irányelv azon előírása, miszerint a *megállapodást csak önkéntesség mellett* lehet elérni és az figyelembe vehető bármely további eljárás során [12. cikk (1) bek. d. pont], szintén kompatibilis az ENSZ elvárásaival. A megállapodásnak a felek önkéntes akaratából kell származniuk. Továbbá csak ésszerű és arányos kötelezettségek tartalmazhatnak (7. alapelv 3. mondat). Az utóbbi feltétel megegyezik az ET ajánlás 31. pontjában írtakkal, amelyhez kapcsolódó magyarázat szerint a megegyezés ésszerűsége az elkövető kötelezettségvállalása és az elkövetett bűncselekmény közötti kapcsolatra vonatkozik, az arányosságnak pedig bizonyos korlátokon belül az elkövetőt terhelő kötelezettség és a bűncselekmény súlyossága között kell fennállnia. Továbbá az ENSZ dokumentum – hasonlóan az EU irányelvhez – kinyilvánítja: A resztoratív igazságszolgáltatási programok során létrejött egyezségek eredményeit, ahol ez helyénvaló, az igazságszolgáltatásnak inkorporálnia kellene az igazságszolgáltatási döntések, illetve ítéletek meghozatala során (15. alapelv 1. mondat).

5. Az EU irányelv ugyancsak átvett követelményként tartalmazza, hogy a helyreállító igazságszolgáltatási eljárások során folytatott nem nyilvános megbeszélések *titkosak* és azokat utólag sem hozzák nyilvánosságra, kivéve, ha a felek abban állapodnak meg vagy ha jelentős közérdek miatt a nemzeti jog így rendelkezik.[12. cikk (1) bek. 2 pont]

Az ENSZ vonatkozó 14. alapelve szinte szó szerint megegyezik az ET ajánlás 2. pontjával: a resztoratív eljárás során elhangzó beszélgetések titkosak és a későbbiekben sem hozhatók nyilvánosságra, csak a felek beleegyezése esetén vagy a nemzeti jog kívánalmai szerint. A resztoratív eljárás lényege abban áll, hogy a feleknek lehetőségük van kérdések feltevésére és megválaszolására. Előnye, hogy olyan kérdések kerülhetnek szóba, amelyek egyrészt büntetőjogilag irrelevánsak lennének, de fontosak a feleknek, másrészt inkrimináló jellegűnek tekinthetők a formális büntetőeljárás esetén. Továbbá a tradicionális büntető igazságszolgáltatásban nem vagy csak részben lehetséges a bűncselekmény következményeit előadni, nincs arra nézve hivatalos ösztönzés sem. A resztoratív eljárás arra is lehetőséget biztosít a feleknek, hogy előadják mindazt, amit a

büntető eljárás során nem kívánnának feltárni. A későbbi bírósági eljárásban nem rekonstruálható, hogy mi történt a resztoratív eljárás során.

Az EU irányelv *12. cikkének (2) bekezdése* a megvalósítás módjára nézve ír elő követendő rendelkezéseket: A tagállamok elősegítik az ügyeknek a helyreállító igazságszolgáltatás körébe utalását többek között úgy, hogy annak feltételeire vonatkozóan eljárásokat vagy iránymutatásokat dolgoznak ki.

Ehhez kapcsolódóan az ENSZ dokumentum 23 alapelvéből még kiemelendők:

- A tagállamoknak ki kell alakítani az alapelveket és standardokat, szükség esetén jogalkotói szinten, hogy irányítsák a resztoratív igazságszolgáltatási programok alkalmazását. Ezeknek tekintettel kell lenni az irányelvekre, s tartalmazniuk kell:
 - a) azokat a feltételeket, amelyek fennállása esetén egy ügy a resztoratív igazságszolgáltatási programok körébe terelhető;
 - b) az ügyek kezelését a resztoratív eljárásra utalást követően;
 - c) a facilitátorok képzettségét, képzését és munkájuk értékelését;
 - d) a resztoratív igazságszolgáltatási programok intézését;
 - e) az alkalmassági követelmények és etikai szabályok standardjait, amelyek a resztoratív igazságszolgáltatási programok működését irányítják. (12. alapelv)
- A tagállamoknak meg kell fontolniuk a nemzeti stratégia kialakítását és célul kell kitűzni a helyreállító igazságszolgáltatás fejlesztését, valamint olyan kultúra kialakulásának előmozdítását, amely kedvező a resztoratív igazságszolgáltatás alkalmazását illetően, a végrehajtási szférában, az igazságszolgáltatási és szociális hatóságok körében, valamint a helyi közösségek szintjén. (20. alapelv).
- Rendszeres tanácskozássra van szükség a büntető igazságszolgáltatási hatóságok és a resztoratív igazságszolgáltatási programokat végrehajtók között annak érdekében, hogy kifejlesszék az egyetértést és fokozzák a resztoratív eljárások és azok eredményeinek hatékonyságát, növeljék a resztoratív programok alkalmazásának körét és olyan megoldásokat dolgozzanak ki, amelyek segítségével a resztoratív megközelítés beiktatható a büntető igazságszolgáltatási gyakorlatba (21. alapelv)
- A tagállamoknak, ahol helyénvaló, a civil szférával együttműködve elő kell mozdítaniuk a helyreállító igazságszolgáltatási programok kutatását és értékelését annak megállapítása érdekében, hogy milyen arányban kerül sor resztoratív eredményekre, mennyire tekintendők ezek a büntető eljárások kiegészítő vagy alternatív megoldásaként és azért, hogy valamennyi fél számára pozitív eredményeket biztosítsanak. A helyreállító igazságszolgáltatási programoknak idővel változniuk kell, a konkrét formájukat illetően. Ezért a tagállamoknak elő kell segíteniük az ilyen programok rendszeres értékelését és módosulását. A kutatási tapasztalatoknak és az értékelés eredményeinek vezérelnie kell a további politika és program fejlesztését. (22. irányelv)

Az elítélt reintegrációjában, a közösségi-családi kapcsolatok helyreállításában nagy segítséget jelenthetnek a fentiek szerinti újabb resztoratív megoldások is. Erre

hazánkban egy-egy büntetés-végrehajtási intézetben (például Budapest, Balassagyarmat) is sor került már. Kiemelt szerepe lehet a szabadlábra helyezés várható időpontja előtti börtönpártfogás során és a szabadulást követő utógondozás keretében.⁶⁴ Az elítéltnak a börtönpártfogás és az utógondozás keretében történő reintegrációja érdekében központi szerepet játszanak a pártfogók. Ezért 2008-ban és 2009-ben hatvan pártfogó speciális képzésben részesült, hogy elsajátítsák a családi döntéshozó csoport módszerét és kísérleti jelleggel alkalmazzák azt.⁶⁵ Számos esetben került sor a zárkán belüli konfliktusok feloldására is a mediációs módszer alkalmazásával. Magyarországon tehát a helyreállító szemlélet fokozott erősödése tapasztalható a szabadságvesztés végrehajtása során.

A *MEREPS (The Mediation and Restorative Justice in Prison Settings)* című projekt az Európai Unió Criminal Justice programja keretében 2009-2012 között volt folyamatban. Olyan európai (angol-német-magyar) projektről van szó, amelyet magyar vezetésű nemzetközi konzorcium (Foresee kutatócsoport) irányított és Magyarországról részt vett a kísérleti programokban az Országos Kriminológiai Intézet is. A tettesi felelősségvállalás, áldozatsegítés és megbékélés lehetőségét kísérleti programmal törekedtek megvalósítani a börtönkörnyezetben (Balassagyarmati Büntetés-végrehajtási Intézet és Tököli Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézete). S kézikönyvet dolgoztak ki a mediáció és a helyreállító igazságszolgáltatás alkalmazhatóságáról a büntetés-végrehajtásban, „Konfliktuskezelés elítéltekkel” címmel.⁶⁶

A „*Békítőkörök Európában*” uniós projekt keretében megvalósult egy kísérleti program 2011 és 2013 között, amely a békítőkör elnevezésű helyreállító igazságszolgáltatási módszer európai implementációjának lehetőségeit vizsgálta, három ország (Magyarország, Németország, Belgium) legalitás elvén alapuló igazságszolgáltatási rendszerének keretei között. Ennek során kézikönyv⁶⁷ is kimunkálásra került.

Végül kiemelendő, hogy ugyancsak 2011 és 2013 között 11 európai ország (közöttük Magyarország, Miskolci Egyetem) részvételével megvalósult „A helyreállító igazságszolgáltatás európai stratégiája” című 3E-RJ modell projekt⁶⁸ eredményei közé sorolható egy irányelv kezdeményezése a büntető ügyekben történő helyreállító igazságszolgáltatásról az Európai Unióban.⁶⁹ A helyreállító

⁶⁴ Fábriánné, Negrea, Velez 2010, A családi döntéshozó csoportkonferencia alkalmazása a börtönpártfogás, illetve az utógondozás során. <http://mereps.foresee.hu/segedoldalok/hirek/276/03026ecd2b/214/> 2017.02.06.

⁶⁵ Negrea 2009, „Probation officers working with FGDM/FGC. Community Service Foundation of Hungary”, <http://www.google.hu/search?hl=hu&source=hp&q=FGDM&meta=2017.02.06>.

⁶⁶ Konfliktuskezelés elítéltekkel. Kézikönyv a mediáció és helyreállító igazságszolgáltatás alkalmazhatóságáról a büntetés-végrehajtásban. Szerkesztette: Barabás A. Tünde, Fellegi Borbála, Windt Szandra. Budapest 2010.

⁶⁷ Fellegi Borbála, Szegő Dóra: Handbook for Facilitating Peacemaking Circles, 2013.

⁶⁸ The 3E Model for Restorative Justice Strategy in Europe JUST/2010/JPEN/AG/1534

⁶⁹ Angelika Pitsela – Elisavet Symeonidou-Kastanidou – Athanasia Antonopoulou – Charalampos Karagiannidis: The Proposal of the Directive for Restorative Justice in European Union, in: Restorative Justice in Criminal Matters Comparative Research in 11 European Countries, Part II. (ed: Angelika Pitsela – Elisavet Symeonidou-Kastanidou), Sakkoulas Publications, Athens-Thessaloniki, 2013, 381-

igazságszolgáltatás formái – különös tekintettel az új megoldásokra – részletesebb európai uniós standardok kimunkálását igénylik.⁷⁰ A legfontosabb indokok: egyrészt a polgári és kereskedelmi ügyekben végzett közvetítés egyes szempontjairól 2008-ban elfogadást nyert az Európai Parlament és a Tanács 2008/52/EK irányelve, másrészt a büntető ügyekben alkalmazott helyreállító igazságszolgáltatási eljárások között nagy különbségek vannak a tagállamokban, harmadrészt pedig a ne bis in idem elv alapján egy büntető ügy eredményes resztroratív igazságszolgáltatásra figyelemmel történő lezárását valamennyi tagállamban el kell ismerni.

392. o.

⁷⁰ Görgényi Ilona – Jacsó Judit: A helyreállító igazságszolgáltatás jövője Európában – beszámoló a 3E-RJ európai uniós modell-projekt eredményéről. In.: Decem anni in Europaea Onione V. Tanulmányok a bűnügyi tudományok köréből. Szerkesztette: Róth Erika. Miskolci Egyetemi Kiadó. 2016. 9-46. o.